

Der sker mange ting i Ægypten i disse måneder. Flere internationale arkæologer er vendt tilbage til Ægypten nu pandemien så småt klinger af, og deres ægyptiske kolleger har heller ikke ligget på den lade side, men præsenteret det ene fine fund efter det andet – mange af dem allerede omtalt i de seneste udgaver af Siden sidst. I Danmark har vi nu i flere måneder kunne lægge de fleste coronabekymringer- og restriktioner bag os, og også i Ægypten er tingene ved at være normale igen, ikke kun på udgravninger. Op til den netop overståede ramadan løsnede man for en række forsamlingskrav, turisterne er begyndt at komme igen, og myndighederne har netop præsenteret muligheden for at blandt andet danskere kan erhverve indrejsevisum elektronisk inden afrejse. Det koster det samme om man køber sit visum før afrejse eller ved ankomst (USD 25), men man slipper for den eventuelle visumkø i lufthavnen ved ankomst.

Siden sidst skrives som bekendt med et halvt års mellemrum, og der sker altid meget mellem to udgaver. Føljetonen om åbningen af Grand Egyptian Museum, GEM, fortsætter, selvom vi endnu ikke har nogen åbningsdato. Men det bety-

der, at når næste Papyrus er på trapperne, så ved vi (måske) meget mere om åbningen. Selvom der kun florerer rygter, og selvom Antikvitets- og Turismeministeriet svarer vævende på spørgsmål om åbningsdag, så er der særligt én dato, der nævnes igen og igen (dog ikke officielt): 4. november 2022. Den dag er det 100 år siden, Howard Carter og hans hold af ægyptiske arbejdsmænd opdagede indgangen til Tutankhamons grav i Kongernes Dal. Noget tyder dog på, at de ægyptiske myndigheder ser tiden an, inden de melder en åbningsdato ud. I hvert fald udtalte Antikvitets- og turismeminister Khaled el-Anany tidligere i år, at “hvis de coronarelaterede forhold er stabile, så åbner museet i anden halvdel af året. Vi er klar til åbning midt på året, men vi vil være sikre på, at så mange som muligt kan besøge museet. Vi planlægger at invitere præsidenter og konger fra hele verden”. *

Forhåbentlig ved vi meget mere, næste gang et nyt Papyrus er på vej.

* <https://abcnews.go.com/International/egypt-mark-centenary-tutankhamun-tomb-discovery-inaugurating-lavish-story?id=82247869>

FUND OG FORSKNING

Abusir

DET FORSVUNDNE SOLTEMPEL

Overskriften kunne lyde som titlen på en tegneserie, men den er god nok. Arkæologer fra Polish Academy of Sciences' Institute for Mediterranean and Oriental Cultures i Warszawa har under ledelse af Massimiliano Nuzzolo opdaget et ældre tempel gemt under et andet af nyere dato.

I Gamle Riges 5. dynasti byggede kongen udover sit pyramidekompleks også et soltempel i tilknytning til pyramide/begravelseskomplekset. Man mener, at der i alt blev opført seks af disse soltempel, som i 5. dynasti var en ny “opfindelse”. Indtil videre har man kun fundet rester af to soltempel. I 1898 fandt arkæologer et soltempel, som blev tilskrevet Niuserra, den sjette konge i 5. dynasti. Under de nye udgravninger på stedet opdagede arkæologerne, at Niuserras tempel lå på

resterne af et ældre tempel, bygget i soltørrede lersten. Nuzzolo forklarede, at arkæologerne fra det 19. århundrede kun havde udgravet en meget lille del af lerstensbygningen og havde konkluderet, at det var en tidligere byggefase af det samme tempel, altså Niuserras tempel, rejst i sten, som lå ovenpå. Fundet viser iflg. Nuzollo, at der er tale om to forskellige bygninger. Den ældre lerstensbygning var af en betragtelig størrelse, og Niuserra har revet det meste af den ned og anlagt sit eget tempel i sten på samme sted.

Arkæologerne fandt seglaftryk med kongenavne samt snesevis af ølkrukker. Sidstnævnte beholdere er dateret til midten af det 25. århundrede f. Kr., altså længe før Niuserras tid.

Fundet, som Nuzollo og hans hold nærmest snublede over, er det tredje soltempel ud af seks, men hvem der var ansvarlig for at bygge det ældre tempel

forbliver indtil videre uvist. Undersøgelser og udgravninger fortsætter dog, så forhåbentlig bliver det muligt at besvare spørgsmålet i fremtiden.

◆ Lagt på nettet 17. november 2021 <https://edition.cnn.com/travel/article/egypt-sun-temple-scli-intl-scn/index.html>

STOR BALSAMERINGS-CACHETTE FRA 26. – 27. DYNASTI

Arkæologer fra det tjekkiske institut for ægyptologi ved Charles University i Prag har i mere end tre årtier undersøgt en nekropol fra det sene 26. dynasti/tidlige 27. dynasti ved Abusir. For få måneder siden annoncerede de opdagelsen af den største balsamerings-cache (“skjulested”), der nogensinde er fundet i Ægypten. Fundet bestod af i alt 370 store keramikkrugger og et antal mindre genstande. Krukkerne indeholdt rester af forskellige materi-

aler samt effekter, som oprindeligt blev brugt i balsameringsprocessen.

Krukkerne lå i en 5,3 x 5,3 m bred og 14 m dyb skaktgrav ved siden af en stor, endnu ikke udgravet, begravelsesbygning. De lå i grupper ned gennem skakten med fra syv til 52 krukker i hver. I den øverste gruppe lå tillige fire kanopekrukker af kalksten, alle tomme og tydeligvis ubrugte. Ifølge teksterne tilhørte kanopekrukkerne en mand ved navn Wahibra-Meryneith, søn af fru Irturu.

Selvom vi kender en del embedsmænd med dette navn fra denne periode, kan vi ikke umiddelbart kæde kanopekrukkerne sammen med nogen af dem, da ingen af dem har en mor ved navn Irturu. Men vi kan med rimelighed fastslå, at uanset hvem han var, havde han at dømme efter størrelsen på balsameringscachetten og de omkringliggende grave en høj position i samfundet.

Miroslav Barta, der er chef for det tjekkiske hold i Abusir, fortæller, at fundet af cachetten er en del af en større udgravning på stedet, som har til formål at afdække detaljer om en særlig tid i det gamle Ægyptens historie, hvor man forsøgte at bevare den nationale identitet, som blev udfordret af grækere, persere og nubiere.

◆ Lagt på nettet 9. februar 2022 <https://cegu.ff.cuni.cz/en/2022/02/09/the-largest-embalming-cache-ever-found-in-egypt-uneearthed-at-abusir/>

Sakkara

FEM FINE GRAVE

De ægyptiske arkæologer fra Supreme Council of Antiquities (SCA) fortsætter med at bekendtgøre det ene flotte fund efter det andet fra Sakkara. På trods af både pandemi og deraf følgende rejse-restriktioner har de ved hver afsløring af nye fund også formået at tiltrække journalister fra alverdens medier.

Denne gang drejede det sig om hele fem grave i det sydlige Sakkara, tæt på Merenra I's pyramide. Gravene stammer fra perioden fra Gamle Rige og til begyndelsen af 1. Mellemtid og tilhørte

Foto SCA.

højtstående embedsmænd og en Hathor-præstinde. De har især meget velbevarede vægmalerier af offergaver og indeholdt blandt andet stensarkofager, trækister, træfigurer og virkelig meget keramik.

Mostafa Waziri, chef for SCA, sagde ved afsløringen, at udgravningerne i Sakkara ikke er slut, og at han tror på, at man kan finde flere grave i området.

◆ Lagt på nettet 19. marts 2022 <https://news.sky.com/story/egypt-archaeologists-uncover-five-ancient-tombs-decorated-with-paintings-at-cemetery-near-cairo-12570805>

Ramesses II's skatmesters grav

Ptahemwiya var ansvarlig for landets finanser i en del af Ramesses II's regering. Arkæologer fra universitetet i Cairo ledet af Ola El-Egazy offentliggjorde i efteråret fundet af hans grav i Sakkara i samme område, hvor bl.a. Horemhebs og Mayas grave ligger. Hans navn var kendt siden 1872 fra en nu ukendt genstand noteret af Mariette, *Mon. Div.* pl. 62[c], hvor hans titel blev givet som "skatmester i Ramesses II's millionårshus i Amons domæne i Memfis" (spansk rapport siger at gravens indgang var kendt siden 1850). Et fotografi i rapporten viser, at han også var "øverste kvæginspektør" og "kgl. skriver for ofre til alle guder i syd og nord". Området bag indgangen er smykket med farverige malerier netop af scener med fremføring af kvæg og vildt og slagtescener. Firkantede piller i gården viser den afdøde skatmester i

Foto SCA.

bøn og en blomstersmykket *djed*-pille. LM.

◆ Lagt på nettet 30 oktober 2021 <https://english.ahram.org.eg/News/436782.aspx>
Spansk presseomtale: https://www.abc.es/cultura/abci-descubren-tumbas-tesorero-y-escriba-real-faraon-ramses-necropolis-egipcia-saqqara-202111031116_noticia.html

Athribis

MASSER AF OSTRAKA

Siden foråret 2018 har Christian Leitz, Institute for Ancient Near Eastern Studies (IANES) ved universitetet i Tübingen sammen med Mohamed Abdelbadia og et ægyptisk hold gravet vest for templet i Athribis ved en anden helligdom, og det var her, man gjorde et stort, vigtigt fund på mere end 18.000 ostraka (potteskår) med indskrifter. Fundet er sjældent, da der kun én gang tidligere i Ægypten er gjort et lignende fund, nemlig i Deir el-Medina ved Luxor. Athribis ligger knapt 200 km nord for Luxor.

Omkring 80 procent af potteskårene har demotiske indskrifter. Stort set resten bærer græske indskrifter, men der er også fundet ostraka med både hieratiske indskrifter og hieroglyf-indskrifter og – mere sjældent – indskrifter på koptisk og arabisk. Hertil kommer ostraka med forskellige billeder såsom dyr (skorpioner og svaler), mennesker, guder fra det nærliggende tempel og geometriske figurer. Teksterne på de forskellige ostraka varierer,

Templet i Athribis. Foto Tübingen Universitet.

Processionsvejen set mod Karnak. Foto LM.

Screenshot fra indvielsen

og der er fundet både navnelister og lister over fødevarer. Et overraskende stort antal skår stammede fra en skri-verskole. Der var blandt andet lister over måneder, tal, regneopgaver, grammatikøvelser og et "fuglealfabet". Et trecifret antal ostraka indeholder også skriveøvelser, som forskerne anser som en form for elevafstraffelse. Hvert skår bærer en indskrift, som er det samme tegn skrevet om og om igen på både forsiden og bagsiden. Dette nye fund giver et nyt indblik i hverdagen i Athribis.

Ægyptologerne fra Tübingen har arbejdet i Athribis siden 2003, og siden 2005 har de været en del af et 15-årigt forskningsprojekt finansieret af den tyske forskningsfond. Projektet, der nu er afsluttet, havde som formål at af-dække og publicere et stort tempel bygget af Ptolemaios XII, den berømte Cleopatra VII's far. Templet var viet til løvegudinden Rehit og hendes gemal Min. Det blev omdannet til et nonnekloster efter 380 e. Kr. Templet er nu åbent for besøgende.

◆ Lagt på nettet 31. januar 2022 <https://uni-tuebingen.de/en/university/news-and-publications/press-releases/press-releases/article/more-than-18000-pot-sherds-document-life-in-ancient-egypt/>

Luxor Øst

KARNAKTEMPLETS MINDRE KENDTE STEDER

Forskerne fra Centre franco-égyptien d'étude des temples de Karnak (CFE-ETK) har en lang række af igangværende projekter i Karnak-templet (de

kan ses på centerets glimrende hjemmeside <http://www.cfeetk.cnrs.fr/>). Et af disse er at undersøge og prøve at bevare Karnaks historie i Mellemste Rige. Projektet begyndte i 2019, og det skal kaste lys over Karnak-templets mindre kendte perioder og ikke mindst bevare arkitekturen herfra bedre til eftertiden. Projektet ledes af Luc Gabolde.

Byggeriet fra Mellemste Rige (den åbne gård foran Akhmenu) har indtil videre ikke fået den opmærksomhed, som det fortjener. Gården og dens historier er – med CFEETK's ord – ikke særlig kendt, dårligt markeret og meget ødelagt på grund af intensiv turisme. Der flere gange blevet ryddet op på området, men det er aldrig blevet systematisk udforsket. Så i 2020 opmålte og fotograferede Centret gården, der også blev inddelt i sektorer. Alle blokkene blev derefter fjernet sektor for sektor, dokumenteret, fotograferet og studeret, før man satte dem tilbage på deres oprindelige plads.

Arbejdet fortsætter med blandt andet forskellige tiltag, der skal lede turisterne til Akhmenu uden at ødelægge Mellemste Rige-gården mere end den allerede er. Der er også opsat informationstavler om denne ældste del af Karnak-templet.

◆ <http://www.cfeetk.cnrs.fr/travaux/fouilles-cour-du-moyen-empire/>. Via linket er der i øvrigt meget mere information om Mellemste Rige-gården samt en god bibliografi for den, der vil læse mere om emnet.

KARNAK-LUXOR PROCESSIONSVEJEN

Denne spektakulære allé kantet af sfinkser blev i sin restaurerede form indviet under megen festivitas den 25. november 2021. Det viser sig (marts 2022), at den faktisk nu er åben for publikum med adgang fra Khonsu-templet i Karnak og på en strækning, der slutter hvor Luxor by begynder (nær Suzanne Mubarak-kulturcentret). Her er der en udgang til byen. Den sydligste del kan man besøge, hvis man har købt billet til Luxor-templet. Et stykke nede ad vejen er opstillet en kopi af Muts hellige båd. LM.

◆ <https://youtu.be/GxiCRiNvXOQ>

Luxor Vest

VOTIVGAVER TIL HATHOR

Polske arkæologer, der arbejder ved Hatshepsuts tempel i Deir el-Bahri, stødte i 2021 på et ekstraordinært fund under arbejdet med at genopbygge Hathor-kapellet. Delvist under kapellet fandt forskerne nemlig en grav udhugget i klippen.

Under ledelse af Patryk Chudzik undersøgte de først, om gravens loft var stabilt og ikke i fare for at kollapse. Da det viste sig, at det var tilfældet, opdagede de, at graven aldrig var blevet undersøgt. Imellem murbrokker, grus, sten og andet skrald stødte de på en forbløfende stor mængde genstande af fin kvalitet. Blandt de fundne genstande er bl.a. en træfigur, der sandsynligvis forestiller gravejeren. Derudover fandt de snesevis af kvindefigurer, keramik og figurer af køer. Alle genstande stammer fra det tidlige 18. dynasti. Chudzik mener, at det er offergaver til Hathor, viet i

25. november 2021.

Medinet Habu-templet restaureres. Foto LM.

templet, men som på et tidspunkt har fyldt for meget op, så præster og tempelpersonale har ryddet op og smidt det ned i graven. Det er ikke en ny praksis, da der i forvejen er fundet "lossepladser" flere steder i samme tempel.

Graven blev egentlig opdaget i slutningen af det 19. århundrede af É. Naville. Han publicerede dog kun sparsomme oplysninger om det, men han nævner de murbrokker, der fyldte graven. Senere – i 1920'erne – foretog amerikanske arkæologer udgravninger i templet, men genopdagede tilsyneladende ikke graven. Det ser derfor ud til, at votivgaverne til Hathor har været deponeret i graven de sidste 3.500 år. Klippegraven består af en mere end 15 m lang gang, der leder til et kammer med en fordybning i gulvet.

◆ Lagt på nettet 26. november 2021 <https://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news%2C90293%2Cancient-garbage-dump-reveals-hundreds-artefacts-dating-back-thousands-years.html>

MEDINET HABU

Sidste år havde ægyptiske konservatorer travlt med at rense søjlerne i hypostylhallen i Karnak. Nu har de taget fat på den første gård i Ramesses III's dødetempel Medinet Habu. I marts 2022 spredte de sig som klatrenisser på stilladser, der skjulte udsynet til de ellers ganske velbevarede, bemalede relieffer på nordsiden. Nu kan vi forvente, at de bliver endnu flottere. På den anden side af den samme mur, altså den nordlige ydermur med bl.a. slaget med havfolkene, var andre i gang med at bygge en mur, der tilsyneladende

skulle afgrænse selve templet mod det omkringliggende område op mod lertensmuren. Den enestående slagsscene er kun synlig i morgenlys og ses i virkeligheden bedst på en stregtegning i en bog! LM.

DÆS seminar

Den 30. april afholdt DÆS sit forårsseminar, som endnu engang var internationalt. Lise Manniche talte om tafel- og gademusik i Amarnatiden og dens indvirkning på det musikalske liv som afbildet i tiden derefter. Gabi Pieke (Mannheim) havde som emne grave i Theben i tiden lige efter Amarna, og Nico Staring (Liège) berettede om grave i Memfis i tiden under og efter Amarnatiden. 40 medlemmer var til stede. Vi forsøgte at streame til andre medlemmer, men beklageligvis svigtede teknikken. Vi har ikke givet op, men det kræver i det mindste, at universitetet åbner dørene til lokalet tids nok til at vi har mulighed for at løse de opstående problemer. LM.

MUSEUMSNYT

Fuldt udsyn til Cheops-pyramiden

For første gang i årtier kan besøgende på Giza-plateauet nyde Cheops-pyramidens sydside uden at få skæmmet synet af den grimme bygning, der indeholdt kongens imponerende træskib. Skibet, som blev fundet i 1954, har hidtil været udstillet i den til lejligheden opførte museumsbygning, som nok tillod besøgende at komme tæt på det verdensberømte skib, men som omvendt skæmmede pyramidens udseende på sydsiden betydeligt. Skibet er nu flyttet til GEM, hvor det bliver opbevaret og udstillet under bedre bevaringsmæssige forhold. Flytningen foregik i 2021 og tog tre dage.

◆ Lagt på nettet 5. februar 2022 <https://english.ahram.org.eg/News/460530.aspx>

Proyecto Qubbet el-Hawa

Det Nubiske Museum i Aswan viser for tiden i det store rum til højre for indgangen en flot udstilling af de sidste mange års fund fra arbejdet i Qubbet el-Hawa på den vestlige bred af floden. Arbejdet, der ledes af Alejandro Jimenez Serrano fra universitetet i Jaén i Andalusien, involverede i foråret 2022 over 22 eksperter på forskellige områder. Det er langt fra afsluttet, for der opdages stadig nye grave i klippe-siden der ovre. De udstillede fund består primært af kister, mumier og diverse gravudstyr fra forskellige epoker. LM.

Amarnaudstilling på Glyptoteket

I oktober 2022 åbner en ny udstilling om Amarna-tiden med lån udefra, kurateret af Tine Bagh. Den varer til februar 2023.

◆ <https://glyptoteket.dk/udstilling/amarna/>